

OMYL V ČAKOVICÍCH aneb Další falešná svatyně

Michal Kostka

ÚVOD – SVATYNĚ B. SOUDSKÉHO

V roce 1954 vedl Dr. Bohumil Soudský archeologický výzkum v Čakovicích u Prahy, v dnešní městské části Prahy 18. Záchranný výzkum byl tehdy vyvolán stavbou sportovního stadionu jižně od nově dokončeného sídliště obytných domů továrny Avia, jehož vlastní stavba i další terénní práce v sousedství přinesly rovněž řadu nových archeologických zjištění (literatura souhrnně in *Lutovský – Smejtek a kol. 2005*, 541–542: Čakovice 1, 2). Prostor současného stadionu přiléhá svou severní stranou k dnešní ulici Ke stadionu a zabírá plochu pozemků ppč. 1348/5 a 1353/1, 3, 8, kat. úz. Čakovice, jižně od východní části této ulice.

Výzkum se díky svému rozsahu (až do konce 70. let tu byla odkryta největší osada knovízské kultury na území Prahy) a výjimečnosti objevených objektů rychle dostal do povědomí odborných kruhů. O výsledcích výzkumu však vyšla tiskem pouze předběžná zpráva ve sborníku *Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie* v roce 1966, a to ve francouzském znění (*Soudský 1966*, 159). Tato zpráva se stala v podstatě jediným původním zdrojem informací o výzkumu, a byla tak později přebíraná všemi dalšími autory (*Hrala – Fridrich 1972*, 609, 611; *Hrala 1973*, 123–124; *Sklenář 1974*, 191; *Kovářík 1987*, 29, 142; *Fridrichová et al. 1995*, 162, 169; *Drda – Chytráček 1999*, 200; *Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002*, 283¹; *Lutovský – Smejtek a kol. 2005*, 542: Čakovice 4). Vzhledem k tomu, že znalost francouzského jazyka již není v současné době v naší zemi zcela běžná, přetiskuji zde přesný, ač neautorizovaný překlad dotyčného odstavce (za pomoc s přeložením děkuji kolegovi Dr. Viktoru Černému). Zvýrazněny jsou nejčastěji přebírané a citované věty, důležité pro následující rozbor:

„SÍDLIŠTĚ KNOVÍZSKÉ KULTURY V ČAKOVICÍCH U PRAHY (ČECHY). Muzeum města Prahy ve spolupráci s Archeologickým ústavem provedlo roku 1954 vykopávky na stavbě sportovního stadionu. Na ploše 10 140 m² byl objeven západní okraj sídliště se 3 domy, dále na západ se nacházely pouze kruhové jámy s hlinitou výplní, rozšiřující se ve spodní části (celkem 173). Objevili jsme rovněž pozůstatky 5 pecí s dvojitou komorou, nepochybně na keramiku. V severovýchodním rohu osídlené plochy byl volný pruh široký 45 metrů, v němž se nacházela pouze skupina 4 malých jamek a kostra bez hrobu (pohozenec čili pohřeb v jámě). Zbytek tohoto pruhu široký 30 metrů byl beze stop osídlení. Dále se nacházely tři mělké rituální pohřby žehem s bohatou keramickou výbavou (VII–IX) a za volným prostorem 8 metrů kruhový příkop o průměru 17 metrů s pískovcovou stélou umístěnou excentricky ve střední části. Příkop byl přerušen na straně odvrácené od sídliště průchodem širokým jen 40 cm. Jde bezpochyby o svatyni slunečního kultu. Proto jsme ji společně s A. Rybovou zařadili do volného genetického vztahu se svatyní z Libenic, a to v době jejího studia. Domy objevené na sídlišti v Čakovicích neumožňují přesnou interpretaci (dochované celé půdorysy jsou 10×6 m a 16×5 m s nejasnou vnitřní dispozicí – nepochybně jde o domy s předsíní). Nálezový inventář je typický pro knovízskou kulturu (HA) a zdá se stejnorodý. Obsahuje 9 000 předmětů, jejichž detailní analýza nebyla dosud provedena. Kromě toho byl na místě ještě objeven pohřeb se šňůrovou keramikou a kostrový pohřeb slovanský.

Nepublikováno (předběžná zpráva z pracovního setkání Archeologického ústavu v Liblicích v roce 1955).

B. Soudský, Archeologický ústav, Praha“

¹ Zde pozoruhodné zdvojení jednoho příkopu svatyně a její obrácení vůči sídlišti, srovnej s překladem původního textu (*Soudský 1966*, 159).

Jak vidno z předcházejících řádků, B. Soudský o interpretaci kruhového příkopu nepochyboval. V následujících řádcích bych rád jeho určení nejen zpochybnil, ale i vyvrátil jako stále živý a obecně sdílený omyl české archeologie, který má bohužel kromě odborné literatury i významnou odezvu u místních obyvatel Čakovic, hrdých na svoji unikátní „svatyni“.

STÉLA

Podle Akademického slovníku cizích slov (Academia 2001) je slovo stéla (z řečtiny) termínem používaným v antické architektuře a znamená kamenný náhrobek v podobě hranolu, sloupku nebo desky s nápisem, reliéfem apod. Stejně tak Velký francouzsko-český slovník (Academia 1974) uvádí jako vysvětlení a ekvivalent slova stéla náhrobní kámen. Obecně přijímaný význam tohoto slova se však pohybuje v širším záběru, a to spíše v představě vztyčeného kamene, jakési ploché a možná štíhlejší varianty menhiru či monolitu. V tomto duchu vysvětluje stélu i Karel Sklenář ve své popularizační práci Památky pravěku na území ČSSR (Orbis 1974), když doplňuje informaci doslovně převzatou od B. Soudského o dovětek v závorce: „... stéla (vysoký neopracovaný kámen)“ (Sklenář 1974, 191). Avšak ať už Bohumil Soudský ve svém francouzsky psaném textu měl původně na mysli náhrobní nebo vztyčený kámen (a mohlo by tedy jít i o špatné pochopení použitého slova), podstatnější je pro nás skutečná podoba „stély“ – tedy jaký vlastně nález mu byl podkladem pro výklad kruhového žlábků kolem jako svatyně slunečního kultu.

Nálezová zpráva o výsledcích výzkumu vypracována nebyla. Materiál z výzkumu byl zpracován v keramické laboratoři Muzea hl. m. Prahy (dále MMP) a v průběhu roku 1955 byl zapsán do inventárních knih pod čísly 32 909 až 40 000 a uložen v depositáři archeologického oddělení MMP. Dokumentace výzkumu byla nejprve uložena rovněž v archeologickém oddělení muzea, později v exposituře Archeologického ústavu ČSAV v Bylanech u Kutné Hory a nakonec v Archivu nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze. Dokumentace je však značně neúplná a lze ji označit za pouhé torzo. Obsahuje terénní nákresy jednotlivých jam, chat, kultovního místa a hrobů s krátkými poznámkami, dále záznamy o měření a nivelaci, fotografie několika vybraných objektů a celkový plán výzkumu zpracovaný J. Kavánem (Kovářík 1987, 3). Souhrnného zpracování se archeologický výzkum v Čakovicích dočkal v roce 1987, kdy Jan Kovářik obhájil svoji kandidátskou disertaci na téma „Vznik a další vývoj knovízské kultury na území Prahy“. Odborné zpracování dochované dokumentace z výzkumu a nálezového inventáře tvoří její prostřední a nejrozsáhlejší část (Kovářík 1987, 22–143, tab. 1–76, příloha I).

V archivu dnešního oddělení archeologických sbírek MMP se z původní dokumentace dochovaly dvě fotografie přímo z průběhu archeologického výzkumu roku 1954. Jako jejich autor je uveden R. Podzemný a obě zachycují objekt 190, označený v popiskách jako kultovní místo, tedy svatyni popsanou B. Soudským. Na první (obr. 1) je celkový pohled na kruhový příkop od východu, s úzkým přerušením v pravém dolním rohu fotografie v severovýchodním směru. Na snímku je též rozeznatelná jáma vyhloubená do podloží obdobně jako příkop, i když méně výrazně, a to uprostřed kruhové vnitřní plochy, s mírným odstupem severozápadně od přesného středu kruhu. Tato fotografie s popiskou „*lieu de culte*“ (kultovní místo) je známa v horší kvalitě z obrazové tabulky XVIII sborníku *Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie* (Academia 1966) a bývá nejčastěji používána jako ilustrace dotyčného nálezů (např. *Lutovský – Smejtek a kol. 2005*, 542). Na druhém snímku (obr. 2) je v detailním záběru zachycena nepochybně ona jáma uprostřed kruhu s kamenem v ní. Popiska tohoto obrázku zní „*základní kámen stély*“, což je dosti značný významový posun od samotné „stély“. Velikost kamene v jámě nelze bez měřítka na fotografii přesně určit, avšak podle informace převzaté z dochované dokumentace měla obdélníková jáma, umístěná ve vzdálenosti 200 cm severozápadně od pomyslného středu kruhu, rozměry pouze 50×30 cm (Kovářík 1987, 29 a 142). Žádné informace o dalším kameni nalezeném potenciálně uprostřed kruhu, ať už v jámě nebo na povrchu, ani jeho dokumentaci nemáme k dispozici.² Stejně tak není žádné zprávy o tom, že by se v jámě uprostřed kruhového příkopu nacházel pohřeb či nějaký další nález pod kamenem (ostatně bez kýžené fotografie by v podstatě chyběla i informace o tom, že kámen byl nalezen v této jámě). Předpokládám tedy, že obr. 2 zachycuje onu pískovcovou stélu ze svatyně – objektu 190 – in situ, a domnívám se, že její inter-

² Kronikář obce Čakovice, který v roce 1954 zaznamenal archeologický výzkum B. Soudského, poměrně věcně uvádí: „... nález kruhového příkopu se středem, zdůrazněným pískovcovým kamenem. Tento kruh byl zřejmě místem náboženského kultu“ (Kráková – Řeháková – Švéda 2005, 25–26).

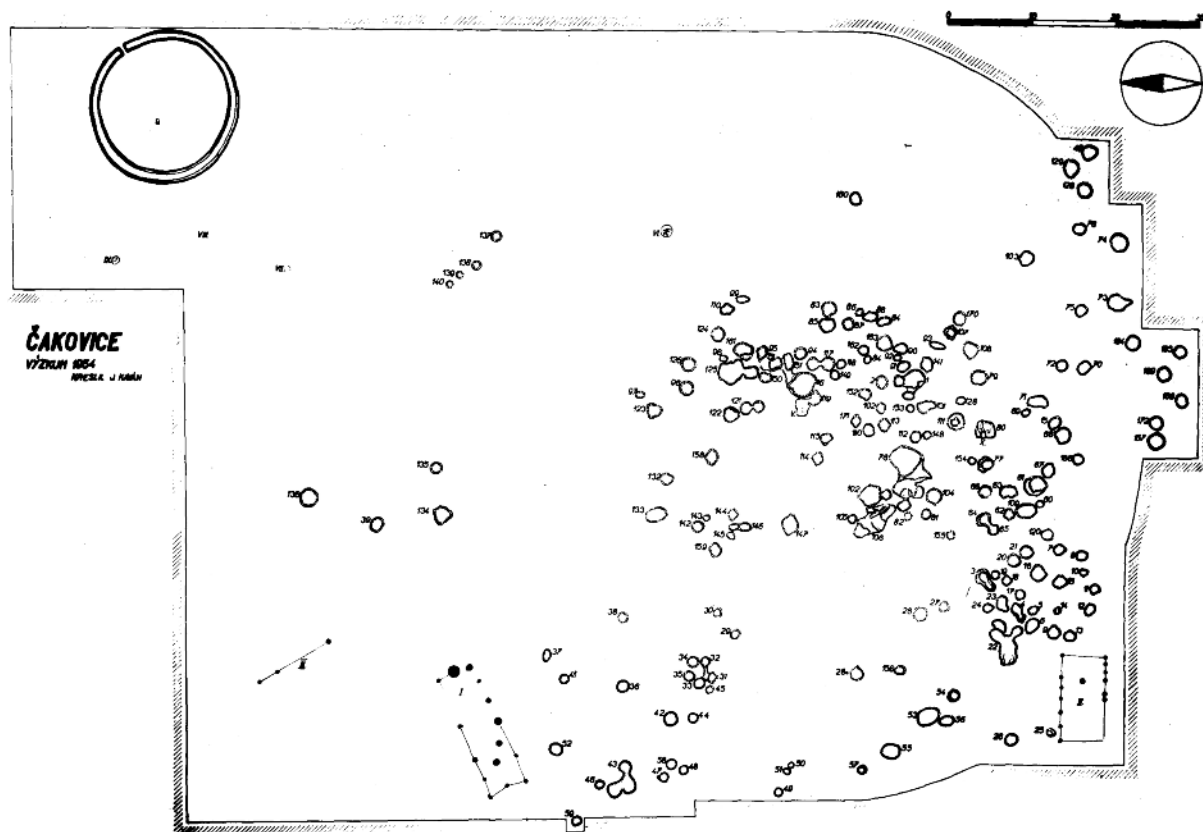
Obr. 1. Praha-Čakovice 1954.
Pohled od východu na objekt
190. Foto R. Podzemný

Obr. 2. Praha-Čakovice 1954.
Objekt 190 – „základní kámen
stély“. Foto R. Podzemný

pretace jako stély sluneční svatyně je neudržitelná. Ať už by mělo jít o náhrobní nebo vysoký kámen, kámen v jámě na obrázku svými rozměry ani tvarem takovému označení neodpovídá. Navíc je zřetelně zapuštěn do zřejmě sterilního podloží, tj. zcela ponořen do země pod úroveň skrývky ornice, a nalézal se tedy ve značné hloubce pod původním povrchem terénu (vezmeme-li v potaz stranové rozměry obdélníkové jámy, pak lze hloubku jámy odhadnout minimálně na 20 cm od úrovně skrývky ornice). Měla-li by stéla být znakem sluneční svatyně (a tedy původně vztyčena uprostřed kruhového areálu), nebude jistě zakopána v jámě hluboko pod zemí. Je zřejmé, že od pravděpodobně původního výkladu objeveného kamene jako základního kamene pro pomyslnou (a vůbec nenalezenou) stélu se význam nálezu časem posunul až ke stéle samotné, ač možnosti takového výkladu objevený kámen vůbec nevyhovuje, a to velikostí, tvarem ani polohou. Je zajímavé, že J. Kovářík evidentně starou fotografii obsahující tento poznatek znal, neboť v textu týkajícím se kultovního místa uvádí „... obdélníková jáma 50×30 cm s plochým kamenem, interpretovaným autorem výzkumu jako základní kámen stély.“ (Kovářík 1987, 29 a 70), v závěrech své práce však tuto nesrovnalost nijak nezohlednil (Kovářík 1987, 70; Fridrichová et al. 1995, 162).³

³ Pro zajímavost a doplnění: doposud jsem byl konfrontován se dvěma různými podáními ústní tradice o osudu nalezeného kamene. 1. Kamenná „stéla“ byla po archeologickém výzkumu umístěna volně v čakovickém zámeckém parku, odkud časem zmizela (podle čakovických pamětníků). 2. Kámen byl odvezen a uložen v depositáři archeologického pracoviště Muzea hl. m. Prahy na Hanspaulce (podle archeologických ne-pamětníků).

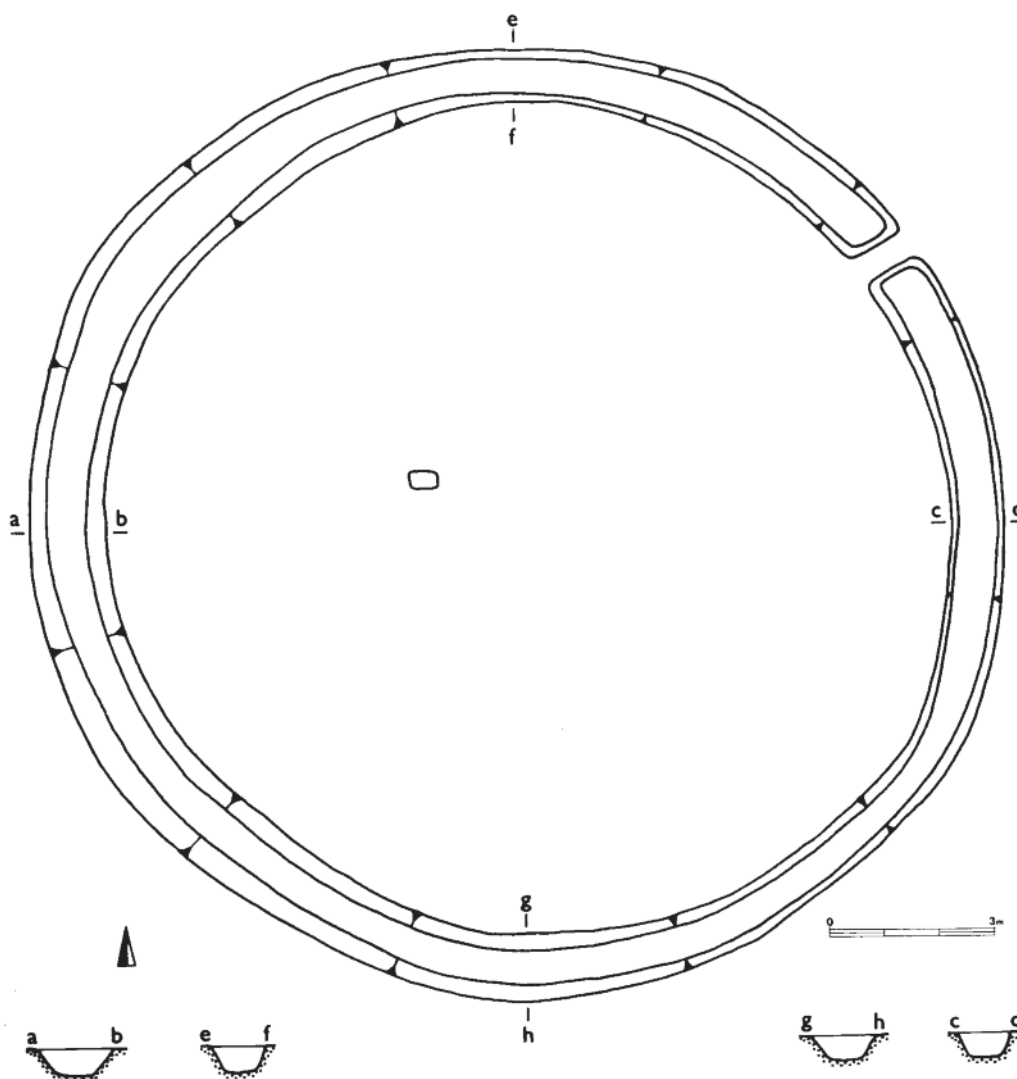
Obr. 3. Praha-Čakovice 1954. Celkový plán archeologického výzkumu. Kreslil J. Kaván

KRUHOVÝ PŘÍKOP

Objekt 190 – kruhový příkop, interpretovaný jako kultovní místo (svatyně) se nacházel v severovýchodním rohu plochy archeologického výzkumu, těsně u jeho východního okraje (obr. 3). Příkop měl rovné, konicky se zužující stěny a rovné dno. Šířka příkopu se pohybovala od 100 do 130 cm v úrovni skrývky ornice, šířka dna od 55 do 70 cm, zachovaná hloubka od 45 do 50 cm. Uprostřed severovýchodní čtvrtiny byl příkop přerušen průchodem širokým 40 cm (obr. 4). Vnější průměr kruhového příkopu činil v ose západ–východ 1765 cm, v ose sever–jih 1730 cm, vnitřní průměr byl v ose západ–východ 1530 cm a v ose sever–jih 1550 cm. Příkop vymezoval pravidelně kruhovou plochu s obsahem 188,7 m² (Kovářík 1987, 29, 142).

Z prostoru kruhového příkopu pochází celkem 350 zlomků keramiky, mazanice, kameny a kovové nálezy z bronzu (Kovářík 1987, 142–143, tab. 74–75). Vedle slítků bronzoviny a zlomků tyčinky oválného a kruhového průřezu jsou to především dva bronzové předměty: nůž a spirálovitě svinutá růžice s roztepáným volným koncem, zřejmě fragment spony či nějaké ozdoby (Kovářík 1987, 62). Nůž má esovitě prohnutý klínovitě zesílený hřbet a mírně zvednutý hrot, trn rukojeti je odlomen. Hřbet je u konce ostří zdoben šesti skupinami hustých příčně vedených rýžek střídaných pěti křížky (Kovářík 1987, 143, tab. 75:1; Jiráň 2002, 45, Taf. 13:139).⁴

⁴ J. Kovářík nůž řadí ve své práci k typu Ennsdorf (Kovářík 1987, 62), L. Jiráň prokazatelně tentýž (podle vyobrazení) nůž určuje jako typ Lešany (Jiráň 2002, 45, Taf. 13:139), přičemž omylem uvádí jeho původ jako nález z neznámé polohy. Při srovnání nožů typu Lešany a Ennsdorf (např. Říhovský 1972a, 47–49; týž 1972b, 30–32) zjistíme, že tyto dva typy se liší především způsobem ukončení trnu pro uchycení nože v rukojeti. Jeden ho má zploštělý s otvorem pro nýt (Říhovský 1972a, Taf. 14:155), druhý je zúžený (rozklepaný) a svinutý v očko k zachycení nýtu (Říhovský 1972a, Taf. 15:164). Ostatní drobné rozdíly nejsou určující. Nůž z objektu 190 v Čakovicích má však trn rukojeti odlomen, takže v tomto případě rozhodnout, o který typ ze dvou jmenovaných jde, prostě není možné – je to buď typ Ennsdorf nebo typ Lešany.

Obr. 4. Praha-Čakovice 1954. Plán objektu 190 s řezy (podle Kovářík 1987)

I když nebylo a již více není možné ověřit, zda nůž a ostatní předměty byly nalezeny ve výplni kruhového příkopu či uvnitř příkopem uzavřeného areálu, na jejich základě datuje J. Kovářík kruhovou strukturu do chronologického stupně Ha A2 (Kovářík 1987, 64, 69).

Za důležité považují, z hlediska další argumentace, že nejbližší sídlištní objekty/jámy sídelního/zásobního areálu osady knovízské kultury datované do stejného období se nacházely jihozápadně od kruhového příkopu v odstupe 45 metrů. Blíže se ocitla pouze skupina čtyř sídlištních objektů v minimální vzdálenosti 30 metrů jihojihozápadně od kruhu, avšak všechny bez inventáře a tedy možnosti bližšího časového zařazení (Kovářík 1987, příl. I). Ve volném prostoru jihozápadně a západně od kruhového příkopu byly též zachyceny tři žárové pohřby ve vzdálenosti 1530 cm (hrob VII), 730 cm (hrob VIII) a 990 cm (hrob IX) od příkopu (Kovářík 1987, 30). Z nich pouze hrob IX obsahoval bohatší keramický inventář (Kovářík 1987, 31, tab. 71:6, 76:1,2) vhodný pro chronologické zařazení celku do závěru stupně Ha A1 (Kovářík 1987, 32, 69). Před zahájením archeologického výzkumu byla z vytyčené plochy stavby odstraněna nejen ornice, ale i část podloží (a to v rozmezí 5 až 169 cm!), a tím byla patrně řada zahloubených objektů poškozena či zcela zničena (Kovářík 1987, 4). Vzhledem k tomu je nutné připustit, že další, zejména mělce umístěné či prosté jámové žárové pohřby mohly být v severovýchodní části výzkumu zcela zničeny skrývkou (Kovářík 1987, 69).

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM V ODERSKÉ ULICI

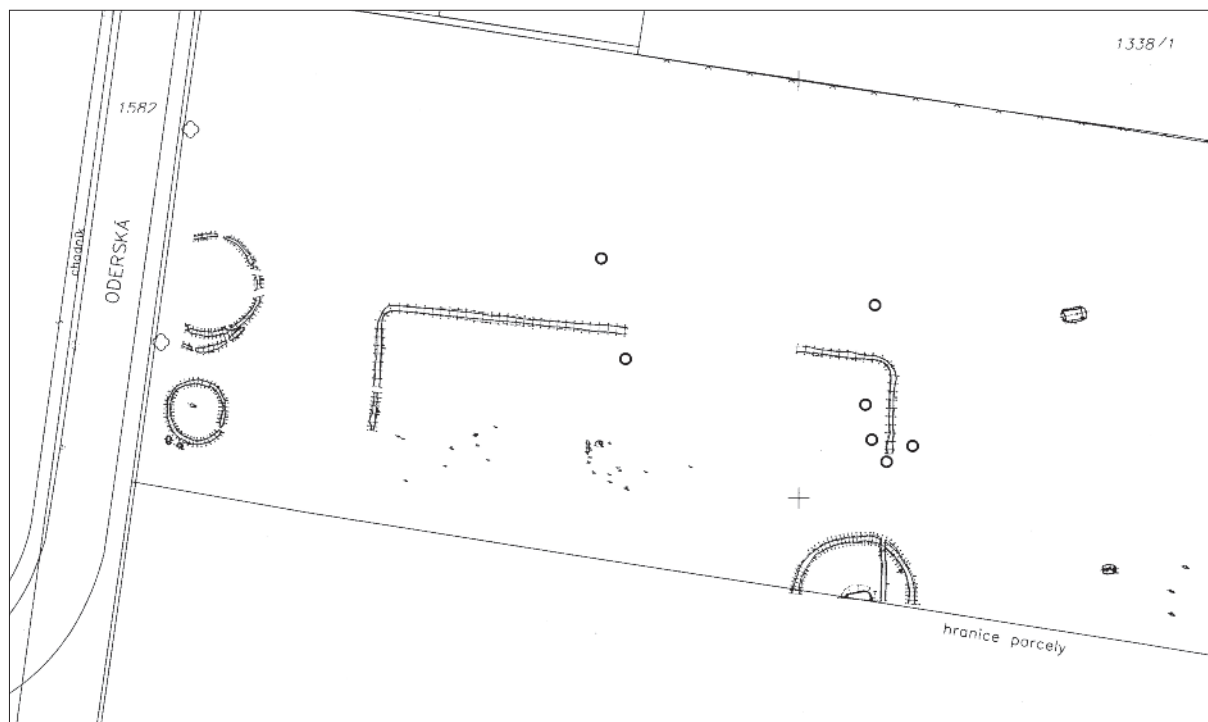
V roce 2007 proběhl v Čakovcích předstihový archeologický výzkum před výstavbou šesti bytových domů na pozemku ppč. 1309/3, přiléhajícím západní stranou k Oderské ulici a táhnoucím se východně od ní.⁵ Na ploše výzkumu bylo objeveno rozptýleně 12 sídlištních objektů (většinou jam bez archeologického materiálu, který by umožnil jejich datování), dva kostrové hroby ve východní části plochy (z toho jeden patří kultuře se šňůrovou keramikou), 9 žárových pohřbů příslušejících knovízské kultuře, soustředěných především ve střední části plochy (dva z nich byly nalezeny rozvláčené v ploše po poškození předchozí orbou), a 4 objekty – příkopy či spíše žlaby (*obr. 5*). První příkop má obdélníkový půdorys a byl časově zařazen do období raného novověku. Ostatní tři jsou kruhového půdorysu a nebyl z nich získán takový nálezový materiál, který by je umožnil všechny naprosto spolehlivě datovat, nicméně jejich pravěké stáří je prokazatelné.

Nejmenší z nich, objekt 000100, se rozkládal v jihozápadním rohu plochy skryté pro výzkum (*obr. 5*), měl průměr 789 cm, maximální šířku 78 cm, max. hloubku 18 cm a byl dvakrát přerušen na východní straně. Jeho výplň obsahovala kolem dvou desítek velmi drobných keramických zlomků nejspíše neolitického stáří a 3 zlomky z doby bronzové – výrazně odlišné od ostatních, s ohlazeným prstováním. Severně od něj, zcela na okraji plochy výzkumu a pokračující mimo ni, se rozkládal objekt označený 004000 a 004100. Ten nebyl zkoumán celý, jen jeho východní tři čtvrtiny, ale v odkryté části byla zachycena celkem 4 přerušení na severní, severovýchodní, jihovýchodní a jižní straně. V jižní části byl příkop-žlab zdvojen žlabem obdobného charakteru, těsně k němu přiléhajícím svými konci, který byl rovněž přerušen na jihovýchodní a jižní straně. Průměr kruhu činil 1388 cm, maximální šířka příkopu 80 cm a max. hloubka 25 cm (*obr. 5*). V jeho výplni bylo kromě odhadem asi 30 keramických zlomků obecně pravěkého stáří (eneolit až doba bronzová) nalezeno i torzo nádoby. Jde o neúplný spodek nádoby s hlazeným povrchem a rovným dnem, odpovídající materiálem i způsobem zpracování povrchu nádobám z okolních žárových hrobů. Podle tvaru je to velmi pravděpodobně zbytek etážovité nádoby knovízské kultury, která mohla být původně urnou. Třetí kruhový příkop, označený 003200, se nacházel asi uprostřed jižního okraje plochy výzkumu a též pokračoval mimo skrytou plochu. Zachycena byla asi polovina kruhu o průměru 1478 cm, s maximální šířkou příkopu 110 cm a max. hloubkou 35 cm. Ve východní části byl kruhový příkop porušen průběhem obdélníkového příkopu, který jej protnul jako sečna v severojižním směru (*obr. 5*). Jeho výplň obsahovala pouze 4 silně omleté keramické zlomky, nejspíše neolitické. Pro úplnost je nutno dodat, že pod okrajem plochy výzkumu, uprostřed tohoto kruhu, se zahluhovala rozměrná jáma na povrchu s oválným, poté hlouběji s obdélníkovým půdorysem, dosahující max. hloubky až 223 cm a neobsahující archeologické nálezy, zato větší množství kamenů.

Dokumentované žárové pohřby se nacházely rozptýleně v prostřední části plochy výzkumu, zřetelnější koncentraci tvořily jen 4 hroby soustředěné ve skupince severně od kruhového příkopu 003200 (*obr. 5*). Během pokračování archeologického výzkumu v roce 2008 byly pak na ploše přiléhající z jihu k předchozí zachyceny další kostrové hroby kultury se šňůrovou keramikou, žárové pohřby knovízské kultury i další dva kruhové žlaby (poslední ústní sdělení).

Plocha výzkumu z roku 2007 se rozkládá severovýchodním směrem nedaleko od plochy výzkumu z roku 1954. Vzdálenost jejího jihozápadního rohu a severovýchodního rohu výzkumu B. Soudského činí asi 50–60 metrů, kruhové příkopy odkryté při archeologických výzkumech v těchto rozích jsou tedy od sebe vzdáleny zhruba 70, maximálně 80 m. Tím jednoznačně padá v literatuře tradovaná jedinečnost a výjimečnost kruhového příkopu-svatyně z roku 1954. Všech šest či nejméně pět zatím objevených kruhových příkopů je nejspíše součástí jednoho většího pohřebního areálu, společně s žárovými hroby rozptýlenými volně kolem nich (vnitřní prostorovou organizaci pohřebiště nelze zatím posuzovat). Pohřební areál se rozkládal v poměrně nevelkém odstupu severovýchodně od sídlištního/zásobního areálu knovízské osady a nepovažuji za příliš pravděpodobné, že by zde obyvatelé sídliště vytvářeli samostatný zvláštní areál – místo s větším množstvím „svatyn slunečního kultu“ různé velikosti vedle sebe.

⁵ Za všechny předběžné informace o výzkumu a poskytnutý pláněk děkuji vedoucímu výzkumu M. Burešovi a zejména vedoucímu asistentovi výzkumu L. Drápelovi.

Obr. 5. Praha-Čakovice 2007. Celkový plán archeologického výzkumu při Oderské ulici

CO TO BYLO?

Kruhové příkopy-žlaby mohou být interpretovány jako příkopová ohrazení pravěkých mohyl (např. *Měřínský – Stuchlík 1980, 373; Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 210; Brnič – Sankot 2005, 54*). Příkopy původně lemovaly mohylový násyp, který se nedochoval díky intenzivnímu zemědělskému obdělávání české kulturní krajiny (např. *Bouzek 1963, 71; Moucha 2000, 167; Kuna a kol. 2004, 154; Turek 2006, 170*). Kruhové příkopy jednoduše vymezovaly a zdůrazňovaly okraj navršené mohyly, přičemž materiál vybraný z příkopu se mohl podílet i na tvorbě násypu mohyly (v tomto případě by byl ovšem příkop zaplněný splachem a rozpadem materiálu z mohyly jen těžko archeologicky identifikovatelný). Připustíme i možnost, že v případě hlubších výrazných žlabů šlo o základový výkop pro dřevěnou konstrukci zpevňující a přidržující vlastní mohylový násyp (*Holodňák 2000, 88; Sofaer – Turek 2004, 299*). Pohřby, ať už kostrové či žárové, uložené na původním povrchu terénu a překryté mohylovým násypem nebo zapuštěné do tohoto násypu, byly však v těchto případech zcela zničeny a datování kruhových příkopů samotných je tedy velmi problematické. Jako dobrý příklad poslouží výsledky archeologického výzkumu pohřebního areálu v Uhách (okr. Kladno) provedeného v roce 1999 (*Turek – Sofaer-Derevenski 2000, 5*). Ze čtyř příkopových struktur byly tři kruhové (A, C a D) jen s obtížemi datovány do mladší doby bronzové až starší doby železné, a to na základě ojedinělých nálezů drobných zlomků keramiky a podobných vlastností. Získaná radiokarbonová data později ukázala na patrně opakované užívání pohřebních struktur v širokém období od střední doby bronzové přes pozdní dobu bronzovou a Ha D až do LT A (*Sofaer – Turek 2004, 300–304*). Kruhové příkopy samy o sobě měly obdobný charakter: příkop A průměr 16 m, šířku 60–78 cm a hloubku 30–40 cm v podloží, příkop C průměr 11 m, šířku 30–50 cm a hloubku 25–35 cm v podloží, spíše oválný příkop D rozměry 8,2 až 12,3 m v průměru, šířku 30–35 cm a hloubku jen 5–10 cm v podloží. Společné všem třem kruhům bylo přerušení příkopu na východní straně (*Sofaer – Turek 2004, 289–296*).

Průměry odkrytých kruhových příkopů se vymykají obvyklým rozměrům dochovaných mohyl v českém prostředí. Patrně proto se autoři výzkumu v Uhách kloní spíše k interpretaci nalezených situací jako pohřebních památníků, tvořených kruhovou plochou obklopenou příkopem, případně palisádou či jinou formou bariéry. Na základě opukových kamenů poznamenaných žárem, nalezených uprostřed kruhů, vy-

kreslují představu rituálních míst, kde se ve vymezené ploše se vstupem otevřeným symbolicky k východu nacházela vyvýšená obřadní kamenná plocha či přímo podstavec, na kterém byli spalováni mrtví (případně s nimi bylo i jinak manipulováno). Zároveň však nálezy spálených kůstek nevylučují možnou přítomnost pohřbů umístěných na povrchu či v násypu uvnitř takto vymezených areálů (*Sofaer – Turek 2004*, 297–300). Velikost potenciálního mohylového násypu bych nepovažoval za rozhodující, neboť např. na jednom z mála v moderní době zkoumaných mohylových pohřebišť knovízské kultury v Levousích uvádí autor výzkumu průměr hlinitých násypů v rozsahu od 5 do 12 metrů, přičemž výsledný rozdíl ve velikosti oproti mohylám kamenitým dobře odpovídá odlišnému procesu eroze mohylových násypů budovaných jiným způsobem (*Smrž 1975*, 612).

Další analogie probíraného typu objektu pochází ze záchranného archeologického výzkumu v Praze-Ruzyni při ulici Na hůrce, provedeného v roce 1999 před stavbou silničního okruhu kolem Prahy. Severně od Karlovarské silnice, na pozemku ppč. 1226/1 v trati Za poustkami, byla odkryta pravěká sídliště z mladší doby kamenné a starší doby bronzové, včetně pohřebiště únětické kultury. Kromě nich byl zachycen i severovýchodní okraj sídliště knovízské kultury a severně od něj zřejmě východní okraj pohřebiště této kultury (*Bařtová – Šmolíková 2000*, 66). Bylo nalezeno celkem 7 žárových popelnicových pohřbů, silně poškozených orbou, a objekt 10, tvořený velmi mělkým příkopem kruhového tvaru se širokým přerušením na východní straně (*obr. 6*). Zachycená šířka příkopu se pohybovala od 70 do 120 cm, jeho hloubka dosahovala maximálně 24 cm od úrovně skrývky, vnější průměr kruhu byl 13,6 m a vnitřní 11,6 m. Výplň příkopu obsahovala zlomky keramiky, zvířecích kostí, kostěné šídlo, štípanou industrii, kameny a mazanici. Uvnitř plochy vymezené tímto příkopem nebyly nalezeny žádné další zahloubené objekty ani předměty, objekt sám byl přisouzen knovízské kultuře. Nejbližší knovízské žárové hroby (č. 22, 23 a 47) se nacházely jihozápadně až jihovýchodně od objektu v minimální vzdálenosti 6 metrů. Podobnost se situací v Čakovících je zřejmá, na jedné ploše se vyskytují vedle sebe rozptýlené žárové hroby společně s kruhovou příkopovou strukturou, patřící evidentně do jednoho pohřebního areálu nedaleko soudobého sídliště.

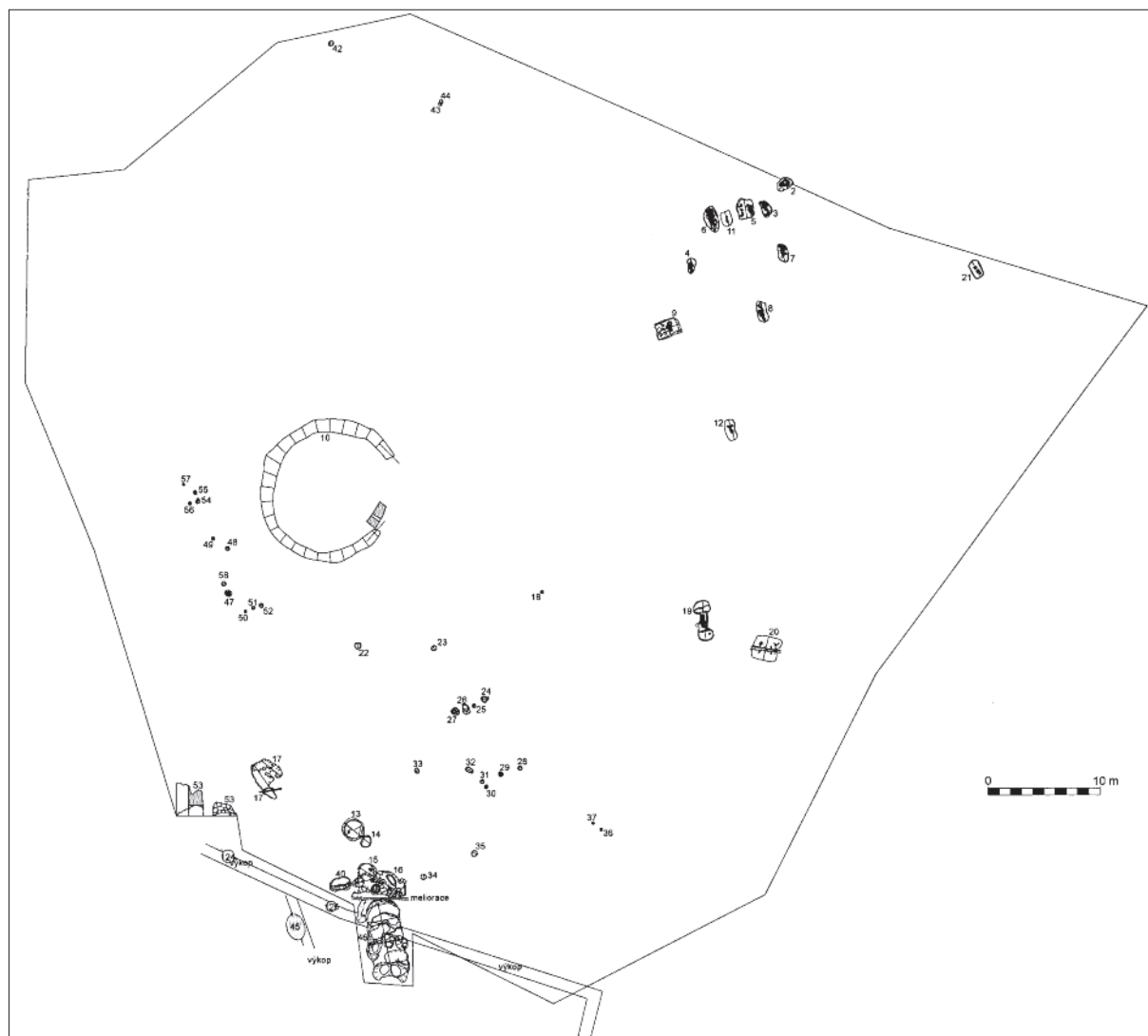
Porovnáme-li rozměry v textu zmiňovaných kruhových příkopů, jsou jejich vnitřní (pro zjednodušení zaokrouhlené) průměry od největšího k nejmenšímu tyto: 16 m (Uhy A), >15 m (Ke stadionu), <15 m (Oderská 3200), <14 m (Oderská 4000/4100), <12 m (Na hůrce), 11 m (Uhy C), >8 m (Uhy D), <8 m (Oderská 100). Rozptyl velikostí je tedy značný, od nejmenšího po největší se jedná až o dvojnásobek. Zároveň však vidíme, že posloupnost velikostí je rovnoměrná, nikoli skoková, a tedy svým způsobem přijatelná pro myšlenku o odlišné velikosti těžé struktury. Mám na mysli to, že základní podoba objektů, která je spojuje, je v tomto případě podstatnější než odlišná velikost, která navíc ani nevylučuje stejný účel.⁶

Pakliže budeme uvažovat o příkopovém „ohrazení“ mohyly, je vnitřní průměr kruhu vždy maximálním průměrem původního mohylového násypu při zemi. Logicky byl průměr mohyly na povrchu ještě menší, neboť musíme vzít v potaz chybějící vrstvu ornice a podorničí a tvar násypu zužujícího se vzhůru vždy v ostrém úhlu menším než 45°. Průměr hypotetické mohyly se tak značně zmenší, přičemž o její výšce v minulosti můžeme pouze spekulovat. Navíc i značná velikost mohylového násypu není na překážku, ba právě naopak, připustíme-li v pravěku též nijak neobvyklé ukládání více pohřbů do jedné mohyly.⁷

Inspirativní v problematice chybějících pravěkých mohyl je shrnující příspěvek J. Turka, týkající se období pozdního eneolitu (*Turek 2006*, 170–179). Kromě opakovaného pohřbívání do jedné mohyly v něm mimo jiné věnuje pozornost i kruhovým žlabům původně obkružujícím dnes již většinou nedochované mohylové násypy. V této souvislosti zmiňuje pozorování, která naznačují i další možnosti různých kruhových pohřebních památníků, včetně úplné absence mohyly či násypu vyplňujícího jen část kruhem

⁶ Každé přirovnání trochu pokulhává, nicméně např. velikost neolitických rondelů je velmi různorodá, průměry mají od 35 do 150 metrů, tj. až čtyřnásobek (*Podborský 1992*, 101; *týž 1999*, 263), ačkoli jde v principu o stavbu téhož typu.

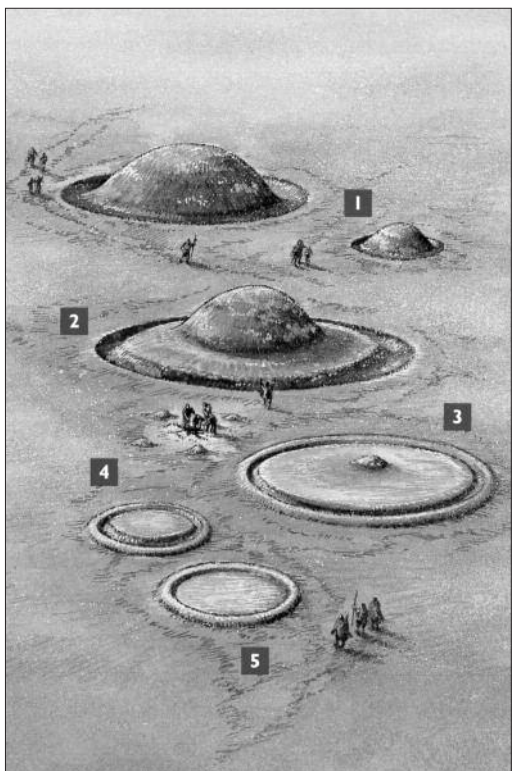
⁷ Otázka, zda mohly být mohyly v našem prostředí tak veliké v průměru, je jistě diskutabilní. Pro obě odpovědi, ať už zápornou či kladnou, by se určitě našla řada podpůrných argumentů. Jisté je však jen to, že materiál z vyhloubených příkopů by na navršení výrazného vysokého mohylového pomníku nestačil. Daleko zásadnější je proto problém, kde byl vůbec vytěžen dostatek materiálu pro navršení vyšších mohylových násypů a naopak – kam poté materiál z mohyl zmizel (pouhou orbou zřejmě nelze vysvětlit úplně vše – k tomu velmi zajímavá úvaha viz *Sádlo et al. 2005*, 230). Jako zajímavost je třeba též uvést, že tvar mohyl nemusel být nutně jednotný, vždy stejný tak, jak ho známe dnes – tvar prostého vrchlíku. Existuje řada variant mohylových pomníků značně odlišných tvarů, prokázaných např. v Anglii (*Richards 2005*, 26), jejichž použití v našem prostředí se nedá nijak doložit, ale v podstatě ani vyloučit (*obr. 7*).

Obr. 6. Praha-Ruzyně 1999. Celkový plán archeologického výzkumu v poloze Za poustkami (podle Baštová – Šmolíková 2000)

vymezeného prostoru (Turek 2006, 176). V rámci takových areálů v době popelnicových polí by se pak dalo velmi volně uvažovat třeba o ukládání žárových pohřbů nejen do tělesa mohyly, ale i do nízkého rovu, na povrch, na nejrůznější druhy podstavců apod. Po přijetí této představy lze pak kruhové areály vidět jako jakási „kolumbária“, tedy plochy vymezené v rámci větších pohřebišť pro pohřbívání oddělených množin mrtvých (rodiny, části občin atd.). Bez zjištěných pozůstatků pohřbů uvnitř kruhů se však jedná čistě o teoretickou úvahu.

Co je téměř všem zmiňovaným kruhům z doby bronzové společné, je přerušení příkopu na východní a severovýchodní straně, které samo o sobě přímo nabízí jednoduchý výklad coby vstupu do ohrazeného areálu. Pojmeme-li však i sám příkop jako ohrazení – tj. vymezení prostoru svého druhu, pak se z hlediska symbolického vysvětlení uzavřené plochy nabízí celá řada možností, a to i v případě interpretace příkopu jako kruhu kolem mohylového násypu: mohyla jako poslední příbytek mrtvého, s otevřeným vstupem směrem k východu slunce – symbolu znovuzrození; přerušení kruhu uzavírajícího duši mrtvého v mohyle analogické otvoru v nádobě pro volný únik duše z urny; případně i obyčejný vstup – cesta pro překročení příkopu – pro snazší příchod na mohylu před prováděním pohřebních, vzpomínkových či jiných obřadů spojených s uctěním mrtvých uložených či ukládaných do mohyly (k tomu např. Lutovský 1996, 97 a jinde). Nutno ovšem připustit, že poslední řečený výklad se v podstatě hodí na jakékoli zjištěné ohrazení plochy v rámci pohřebního areálu a ocitneme se tedy zpět u představy jakéhosi „zádušního prostoru“ čili

Obr. 7. Typy mohylových pomníků doby bronzové z území Anglie (podle Richards 2005)

vlastně původní myšlenky kultovního místa. Tu samo sebou nelze jednoduše pominout ani popřít jako přípustnou možnost interpretace. Ostatně problematičnost striktního oddělování pohřebních a náboženských ritů je na základě zahraniční literatury velmi příhodně zmiňována např. i při výkladu časně laténského pohřebního areálu v Černoučku (Brnič – Sankot 2005, 55).

Opomenout nelze ani vícero přerušení kruhového příkopu 004000+004100 v Oderské ulici, kde se zároveň vyskytuje i pozoruhodné zdvojení příkopu na jižní straně, přerušeného též vícekrát, nikoli však v odpovídajících přilehlých místech proti sobě. Zde by se jakýkoli pokus o interpretaci stal v podstatě čistou spekulací. Do snahy o vysvětlení bychom však neměli zapomenout zařadit i hloubku skryvky ornice v místě, kvalitu jejího provedení, začišťování plochy po skryvce, podmínky terénního výzkumu, tj. roční dobu a počasí, a v neposlední řadě i samotnou rozpoznatelnost archeologických reliktvů v nadložní vrstvě podorničí. Objekty jen mělce zahloubené do podloží mohly být vždy silně poznamenány orbou i jinými zemními procesy, kupříkladu kruhový příkop zjištěný v Ruzyni Na hůrce byl celkově tak mělký, že výrazně široké přerušení zjištěné na východní straně bylo jednoznačně způsobeno skryvkou ornice v nerovném terénu.

Opačným způsobem se liší kruhový příkop 003200 v Oderské ulici, u kterého nebylo výzkumem zachyceno žádné přerušení příkopu na východní straně, avšak z objektu byla zatím zkoumána jen polovina, čili není zcela plnohodnotně vypovídající. Tento příkop se ale vymyká i díky centrálně umístěné hluboké jámě a může tedy v tomto případě jít i o pozůstatek kruhového ohrazení hrobu ze zcela jiného období než je mladší doba bronzová. Pro rozhodnutí nám však chybí jak přesné datování příkopu, tak samotný pohřeb v jámě uprostřed a její datování.

Hlavním argumentem proti výkladu pojednávaných kruhových příkopů jako základových žlabů pro dřevěná ohrazení, např. palisády, se mi tedy jeví jejich celkový charakter, zvláště tvar zahloubení a zejména pak značná šířka u dna, neadekvátní jednoduchému žlábků pro zapuštění dřevěné ohrady do země. Podobně i nálevkovitě se rozšiřující stěny odpovídají spíše příkopovitému výkopu než základovému žlabu. Přerušení příkopů je, alespoň v případě čakovicích kruhů, naopak velmi úzké.

ZÁVĚR

Ať už se přikloníme k výkladu v Čakovicích vícekrát zjištěné terénní situace jako kruhového ohrazení mohyly, nebo k interpretaci jiné, za důležité považuji především opustit dosud používanou a stále citovanou myšlenku svatyně, doložené a prokazované nálezem kamenné stély. Ve skutečnosti jde o vymezení plochy dosud neurčeného a zatím ne zcela jistě určitelného účelu, která s největší pravděpodobností souvisí s pohřebními aktivitami mladší doby bronzové. Pro to svědčí prostorová blízkost žárových hrobů knovízské kultury a kruhových příkopů na obou plochách výzkumů v Čakovicích, areál obdobného charakteru v Ruzyni-Na hůrce, detailní poznatky z výzkumu v Uhách i nepřímo např. výsledky výzkumu z pohřebiště v Levousích, kde se vyskytují ploché hroby mezi mohylami, obojí datovány do stejného období.

Stejně tak je podle mého názoru nutné přestat spojovat příkopové struktury z Čakovic a Mutějovic (Hrala – Fridrich 1972, 609–611; Hrala 1973, 123–124; Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 283), protože jediné, co mají společného, je charakter dna mělkého příkopu. Jejich postavení vedle sebe na základě podobnosti a dokládání jejich příbuznosti je jen stěží pochopitelné, neboť vypadají úplně jinak (srovnej obr. 4 a Hrala – Fridrich 1972, 686, Tab. II). Skutečné období čakovicího kruhu jsme již probrali v před-

chozích kapitolách a mutějovický nález se od nich výrazně odlišuje, jak vlastním půdorysem, tak polohou vůči sídlišti. Interpretaci dna příkopu v Mutějovicích tedy ponechám stranou, nevidím důvod ji nějak slučovat s výkladem ostatních kruhových struktur.

Co se týče původní interpretace Bohumila Soudského, domnívám se, že v tomto případě převážilo v určité době jeho přání nalézt analogii a oporu pro jinou svatyni domněle podobného typu v Libenicích, kterou se právě zabýval, před skutečně realistickým posouzením zjištěné terénní situace, o čemž ostatně tak trochu svědčí i konec věty týkající se významu kultovního místa v jeho původním textu.⁸ Těžko jinak vysvětlit až paradoxně znějící argument o genetické vazbě kruhu a obdélníku, který byl bohužel později nekriticky převzat a dále opakován (*Soudský 1966*, 159; *Sklenář 1974*, 200; *Drda – Chytráček 1999*, 200). Veškerá příbuznost obou objektů se totiž v podstatě omezuje na skutečně existující příkop + domnělou stělu, v čakovickém případě reálně neexistující. V každém případě lze dnes možná s vědomím nejistoty souhlasit s popiskou B. Soudským publikované fotografie kruhového příkopu z tabulky XVIII – „*lieu de culte*“, těžko však bez pochyb s jeho větou „*Il s'agit sans doute d'un sanctuaire du culte solaire.*“

PRAMENY A LITERATURA

Akademický slovník cizích slov. Praha 2001.

Bašťová, D. – Šmolíková, M. 2000: Archeologický výzkum Praha 6-Ruzyně, silniční okruh kolem Prahy, stavba 517 Řepy–Ruzyně, 1999. Nálezová zpráva pro stavebníka. Muzeum hl. m. Prahy. Praha.

Bouzek, J. 1963: Problémy knovízské a milavečské kultury, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A-Historie 17, 57–118.

Brnič, Ž. – Sankot, P. 2005: Časně laténský pohřební areál s „enclos quadrangulaire“ v Černoučce, okr. Litoměřice, Památky archeologické 96, 31–70.

Drda, P. – Chytráček, M. 1999: Libenice zum Dritten, Památky archeologické 90, 186–206.

Fridrichová, M. – Fridrich, J. – Havel, J. – Kovářik, J. 1995: Praha v pravěku. *Archaeologica Pragensia – Supplementum 2*. Praha.

Holodňák, P. 2000: Hrob kultury se šňůrovou keramikou s kruhovým obvodovým příkopem z Chudeřína, okr. Louny. In: Čech, P. – Dobeš, M. (eds.), Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most, 87–92.

Hrala, J. 1973: Knovízská kultura ve středních Čechách. Archeologické studijní materiály 11. Praha.

Hrala, J. – Fridrich, J. 1972: Kultovní objekt v knovízské osadě u Mutějovic, Archeologické rozhledy 24, 601–614.

Jiráň, L. 2002: Die Messer in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde, Abteilung VII, Band 5. Stuttgart.

Kovářik, J. 1987: Vznik a další vývoj knovízské kultury na území Prahy. Rukopis kandidátské disertace. Praha.

Krákorová, J. – Řeháková, R. – Švéda, J. 2005: Čakovice, Miškovice, Třeboradice. Praha.

Kuna, M. a kol. 2004: Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle. Praha.

Lutovský, M. 1996: Hroby předků. Sonda do života a smrti dávných Slovanů. Praha.

Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol. 2005: Pravěká Praha. Praha.

Měřínský, Z. – Stuchlík, S. 1980: Hroby kultury se zvoncovitými poháry a středodunajské mohylové kultury v Bulharech, okr. Břeclav, Archeologické rozhledy 32, 368–380.

Motyková, K. 2007: Ariánský kostelík v Kněžívce nestál, Archeologie ve středních Čechách 11, 467–476.

Moucha, V. 2000: K otázce eneolitických mohyl v Čechách. In: Čech, P. – Dobeš, M. (eds.), Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most, 167–171.

Podborský, V. 1992: Poznámky ke kruhovým architekturám pravěké a raně historické Evropy, Pravěk, Nová řada 1, 1991, 90–148.

Podborský, V. 1999: Pravěká sociokulturní architektura na Moravě. Brno.

Richards, J. 2005: Stonehenge. English Heritage Guidebooks. London.

Říhovský, J. 1972a: Die Messer in Mähren und dem Ostalpengebiet. Prähistorische Bronzefunde, Abteilung VII, Band 1. München.

⁸ V této souvislosti považuji za pozoruhodnou formulaci v textu K. Motykové o „tíhnutí doby“ (*Motyková 2007*, 473). Osobně se domnívám, že ke kultu mohli z různých (i dobových) důvodů tíhnout jednotliví interpretátoři, nikoli však doba samotná, poznamenaná tehdy zcela jiným „kultem“.

- Říhovský, J. 1972b: Význam moravských bronzových nožů pro chronologii mladší a pozdní doby bronzové. Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně 1/5. Praha.
- Sádlo, J. – Pokorný, P. – Hájek, P. – Dreslerová, D. – Cílek, V. 2005: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Praha.
- Sklenář, K. 1974: Památky pravěku na území ČSSR. Praha.
- Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Smrž, Z. 1975: Knovízský mohylník v Levousích (Křesín, okr. Litoměřice), Archeologické rozhledy 27, 611–627.
- Sofaer, J. – Turek, J. 2004: The Excavation of a Funerary Area at Uhy (distr. Kladno). In: Gojda, M. (ed.), Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech Research Project 1997–2002. Praha, 286–305.
- Soudský, B. 1966: Habitat de la civilisation de Knovíz a Čakovice près de Prague (Bohême). In: Filip, J. (ed.), Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie. État actuel des recherches et leur organisation. Praha, 159.
- Turek, J. 2006: Beaker barrows and the houses of dead. In: Šmejda, L. (ed.), Archaeology of Burial Mounds. Plzeň, 170–179.
- Turek, J. – Sofaer-Derevenski, J. 2000: Výzkum pravěkého pohřebního areálu v Uhách (okr. Kladno). In: Archeologické výzkumy v Čechách 1999, Zprávy České archeologické společnosti, Supplément 42, 5.
- Velký francouzsko český slovník, II. díl L–Z. Praha 1974.

THE MISTAKE IN ČAKOVICE OR ANOTHER FAKE SANCTUARY

In 1954 B. Soudský was leading an archaeological dig in Čakovice near Prague, the result of which were preliminary published in French in 1966, in the volume „Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie“ (Soudský 1966, 159). His report mentions the discovery of a circular ditch with a diameter of 17 metres with a sandstone stela placed eccentrically in its middle part and interprets it as a sanctuary of a solar cult (Fig. 1–4). A recent analysis of the excavation situation (Kovářík 1987, 22–143, tab. 1–76), however, showed, first of all thanks to the preserved archival photograph, that it is necessary to abandon the well-established and in the Czech professional literature still quoted theory of a cultic site – a sanctuary, evidenced and proven just by the discovery of the stone stela, which in reality is very questionable (Fig. 2). Using the discoveries of similar circular ditches from new archaeological excavations in Prague as well as other analogies (Fig. 5–7), the author tries to prove that these marked areas had a certain, until now not identified purpose, highly probably directly related to the burial activities of the Late Bronze Age. This is evidenced by the spatial proximity of cremation graves of the Knovíz culture, by circular ditches in both adjacent areas excavated in Čakovice in the years 1954 and 2007/8, as well as by the discovery of an area of similar character in Ruzyně-Na hůrce (Fig. 6), detailed pieces of knowledge resulting from the dig in Uhy (Sofaer – Turek 2004), and indirectly e.g. by the excavation results from a cemetery at Levousy (Smrž 1975), where flat graves occur among barrows. In addition to the interpretation of the documented terrain situations such as a circular ditched enclosure surrounding a barrow, the author suggests also other possible interpretations, e.g. other kinds of burial memorials that can hardly be archeologically proven at the present state of our knowledge.

MICHAL KOSTKA

MUZEUM HL. M. PRAHY, POD VIADUKTEM 2595, 155 00 PRAHA 13